

# PIŠANJE Stradanja

knjiga o knjigama

Vodič kroz publikacije  
Holokaustu



Autor: Biljana Albahari  
Dizajn: Ornela Rezinović



„OVO JE BILA PREDIGRA SAMO,  
TAMO GDE SPALJUJU KNJIGE  
NA KRAJU ĆE SPALJIVATI I LJUDE”  
Hajnrih Hajne



Opernplac, Berlin, Nemačka, 10. maj 1933.



BORSKI RUDNICI (od 1942) STARO SAJMIŠTE

BANJICA JUDENLAGER SEMLIN (1941-1944)

(Prihvatni logor Dedinje, jul 1941 - novembar 1944)

**Koliko je potrebno**

LEDINE (septembar 1941) CRVENI KRST U NIŠU (1941-1944)

(Prihvatni logor Niš - Anhaltelager Nisch)

JABUKA (Stratište kod Pančeva, 1941-1944)

JAJINCI (jul 1941-1944)

**pod plaštom**

TOPOVSKE ŠUPE (Autokomanda, Beograd, 22. avgust 1941)

SREMSKA

MITROVICA (od 1941)

**odanosti poslu**

ŠABAC (kraj jula 1941)

ZASAVICA (Mačva) **i naciji,**

SMEDEREVSKA PALANKA (1940. i 1942-1944)

NOVOSADSKA RACIJA

**izgubi**

(južna Bačka, 21-23/30. januar 1942)

BAČKA TOPOLA SUBOTICA

**svaku**

BAJA SEGEDIN (26. april 1944)

**ljudskost?**





KRISTALNA NOĆ  
KRISTALLNACHT  
REICHSKRISTALLNACHT  
POGROMNACHT

početak

beginning

der Beginn des Holocaust





U vreme potopa, zemlja ne postoji.

**Ko je to mogao da zna?**

Život je ionako zavaravanje, u ratu ili miru, svejedno.

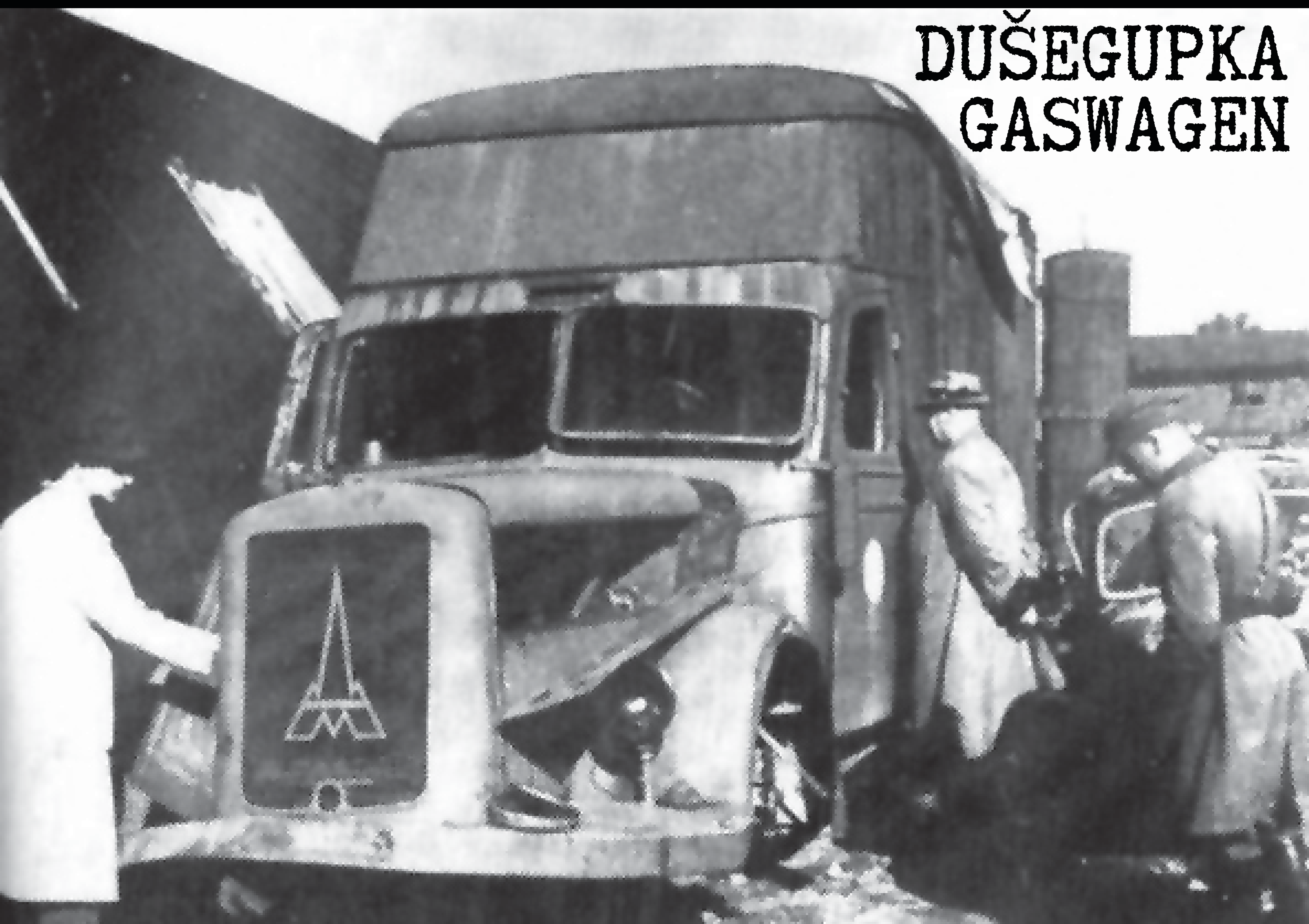
Uvek je to isto grčevito nastojanje da se opstane malo duže nego što je predviđeno.

Prisutan ili odsutan, **Bog je surov**, nema u njemu stvarne milosti.

Kada žmuri, on žmuri, i **ništa se tu ne može učiniti**.

Duše se okupljaju oko njega, glasovi im nadolaze kao zvuk zvončića, a **Bog samo odmahuje rukom**.

Isto je tako odmahnuo rukom i Gec, ili Majer...



**DUŠEGUPKA  
GASWAGEN**



GLAVNI GRAD NOVE JUGOSLAVIJE  
OSLOBOĐEN JE 20. OKTOBRA 1944.  
LOGOR JASENOVAC JOŠ UVEK RADI  
**KAO TVORNICA SMRTI**  
**SA PUNIM KAPACITETOM**  
JOŠ DUGIH I KRVAVIH ŠEST MESECI,  
DO 22. APRILA 1945.



**JASENOVAC**



BEOGRAD **Staro**  
**Sajmište**

**transport** KLADOVO

a SUBOTICA **se pravila**  
**kao da je sve u redu**

BAČKA

NOVI SAD **racija**

ZEMUN

PIROT SREM ŠABAC

**lager** NIŠ **crveni krst**

PANČEVO

BO **Rudnici** **jabuka**

JASENOVAC

**geografija pogibelji**

ABSOLUT



Jednog dana sam uspeo da se pridignem,  
pošto sam skupio svu snagu.  
Želeo sam da se pogledam u ogledalo  
koje je visilo na zidu preko puta mene.  
Nisam video svoj lik još od izlaska iz geta.  
Sa dna ogledala me je posmatrao leš.  
Zauvek sam sačuvao njegov pogled  
u svojim očima.

Eli Vizel



lice stradanja



Title	Author	Original Language	Country of Origin	Translations
The Little Prince	Antoine de Saint-Exupéry	French	France	253
Pinochio	Carlo Collodi	Italian	Italy	240
Andersen's Fairy Tales	Hans Christian Andersen	Danish	Denmark	159
The Adventures of Tintin	Hergé	French	Belgium	112
The Alchemist	Paulo Coelho	Portuguese	Brazil	80
The Diary of a Young Girl	Anne Frank	Dutch	Netherlands	67
The Adventures of Huckleberry Finn	Mark Twain	English	USA	65
Sophie's World	Jostein Gaarder	Norwegian	Norway	60
Things Fall Apart	Chinua Achebe	English	Nigeria	50
Perfume	Patrik Süsskind	German	Germany	47
The No. 1 Ladies' Detective Agency	Alexander McCall Smith	English	Botswana	45
The Moomins	Tove Jansson	Swedish	Sweden	44
Miffy	Dick Bruna	Dutch	Netherlands	40
Wolf Totem	Jiang Rong (Jiang Jumin)	Mandarin	China	39
One Hundred Years of Solitude	Gabriel García Márquez	Spanish	Colombia	37
Anne of Green Gables	Lucy Maud Montgomery	English	Canada	36
Totto-Chan, the Little Girl at the Window	Tetsuko Kuroyanagi	Japanese	Japan	35
The Catcher in the Rye	J.D. Salinger	English	USA	30

Ne želim živeti uzalud,  
kao većina ljudi.  
Želim biti korisna  
i donositi zadovoljstvo  
svim ljudima,  
čak i onima  
koje nikada nisam upoznala.  
Želim nastaviti živeti  
i nakon smrti!

Ana Frank  
(Annelies Marie Frank)





# SERBIEN IST JUDENFREI

dokumentovanje užasa

## "Oslobođeno od Jevreja"

bio je nacistički izraz za područje očišćeno od Jevreja za vreme Holokausta.  
Prema knjizi Valtera Manoška, „Serbien ist Judenfrei“ (R. Oldenbourg Verlag München 1993),  
Srbija je, posle Estonije, prva okupirana evropska zemlja, u kojoj je do početka 1942. postignuto  
“konačno rešenje jevrejskog pitanja”.





**Z 3141**

Trogodišnji Rom Fric Rihter u Aušvicu sa  
tetoviranim brojem „Z 3141”.  
Dete je ubijeno 23. marta 1944. godine.





SA VREMENOM  
ODGOVORNOST SE NE SMANJUJE...

Efraim Zurof

OFICIR MAĐARSKE ŽANDARMERIJE ŠANDOR KEPIRO  
JEDAN JE OD UČESNIKA NOVOSADSKJE RACIJE,  
U KOJOJ JE POBIJENO I POD LED DUNAVA BAČENO  
VIŠE OD 3.400 LJUDI, UGLAVNOM SRBA, JEVREJA I ROMA.

Sud u Budimpešti presudio je da je Kepiro  
oslobođen odgovornosti i nije kriv za  
ratni zločin tokom Novosadske racije  
za zločine počinjene u Novom sadu.

Kepiro je umro 3. septembra u 97. godini.

Njegova smrt je sprečila ulaganje žalbe  
na oslobađajuću presudu mađarskog suda.



Izraelski parlament - Kneset, osnovao je 1953. godine  
„Jad Vašem” - Muzej sećanja na žrtve Holokausta.  
Hrabri ljudi širom Evrope koji su riskirali svoje živote  
u nameri da spasu barem jedan jevrejski život,  
bili su osnova da se ustanovi


**„Komisija za proglašenje  
Pravednika među narodima”.**

Priznanja u vidu medalje i povelje  
dodeljuju se isključivo nejevrejima  
koji su tokom Drugog svetskog rata

**spasavali Jevreje.**







Misionari hrišćanstva su rekli, efektivno:  
vi nemate prava da živite među nama kao Jevreji.

Zatim su svetovni vladari rekli:  
vi nemate prava da živite među nama.

Nemački nacisti su na kraju proglasili svoju odluku:  
**vi nemate prava da živite.**

Raul Hilberg  
Uništenje evropskih Jevreja (1961), Uvod



„Nadahnute za ovu pesmu došlo je nakon nekoliko godina gledanja kako se lepo provode moja i tada deca sa svojim bakama i dekama, posebno kada sam videla njihove bake i deke da dolaze na školske priredbe, žurke i diplomiranje“ napisala je An Langer. Kada su učenici pročitali ovu pesmu napisali su beleške i pisma u kojima su tešili An.

**Nemam baku i deku**  
An Langer

Nemam ni saba ni savta.  
Nemam ni bubbe ni zaidite.  
Nemam ni baku ni deku.  
Nemam nikog da mu se obratim kada mi je dosta roditelja.  
Nemam nikog da mi donese čokolade i druge slatkiše.

Nemam nikog da me uči kako da zamesim testo za halu za Šabat i udeli kompliment mojoj ispečenoj pletenici, čak i kada je neravna i polomljena.

Nemam nikog da mi ispriča priču o životu bez struje... ili Vučnim kolima kao jedinom prevozu... ili Kako izgleda kuvanje na otvorenom plamenu... ili Kako se pali vatra kada ti je potrebna toplota... ili Kako se vuče voda iz bunara za piće i zagreva za kupanje.

Nemam nikog da me vodi na posebne izlete ili luna park, Iako me od vrteške hvata nesvestica.

Nemam nikog da me posmatra na priredbi mog razreda, čak ni onda Kad imam samo jednu rečenicu da izgovorim i da mi aplaudira.

Nemam nikog da me pohvali čak i kada sam uradila nešto što nije baš pohvalno I da mi kaže da je to još jedan dečiji uspeh.

Nikog nemam da stane bezuslovno na moju stranu i da me brani bespogovorno.

Nemam nikog kome mogu da pobesnem tokom Šabata.

Nikog nemam da uživa u mojim izjavama, željama i interesovanjima samo zato što su moja.

Nemam nikoga ko uživa da je sa mnom bez obzira šta radim, čak i ako im je dosadno.

Nemam nikoga da me obasipa zagrljajima, poljupcima i bezgraničnom ljubavlju.

Nemam nikog ko veruje da sunce i mesec izlaze i da obasjavaju mene.

Nemam nikog čije se lice razvedri u trenutku kada uđem u sobu.

Nemam nikog da mi zaleći srce.

Nemam baku i deku.

66

„Odlučila sam da postavim pitanja i izrazim osećanja u bojama prema onima koji su preživeli Holokaust“ objavila je Seli Farhadijan. „To je zato što smo na jednom času engleskog učili da je upotreba boja jako efikasan način koji pomaže čitocima da u glavi stvore sliku o pišćevim mislima“.

**Sećaš li se?**  
Seli Farhadijan  
7. razred

Pitam sve vas decu,  
Sećate li se da vam je život bio svetao i sunčan?  
Da li u glavi imate sliku u bojama?  
Plavu, simbol okeana?  
Zelenu, simbol žive trave?  
Jeste li u stanju da ispričate priču o godinama koje behu pune boja?  
Sećate li se dana granja u dvorištu,  
sunčanih popodneva,  
večeri u krugu porodice?

Sećate li se svega što se dogodilo  
Pre nego što plavo i zeleno behu obrisani,  
Pre nego što se zatamnilo svetlo u vašem životu,  
Pre nego što ste ušli u crno-beli pakao  
zavorkskih uniformi,  
Pre nego što su se raznobojno cveće i oblici promenili  
u mračne brojke  
Koje su ostavile ožiljak na vašim rukama i životu...  
Sećate li se života ljubavi,  
Crvenog, žutog, zelenog, plavog?  
Prisećate li se života spiskova,  
Belih na crnom, mučenja i smrti?

Da li želite da se sećate da vam je život bio tako srećan?  
Da li želite da se sećate da vam je život tako tužan?  
Da li želite da se sećate?

23

**TREĆI DEO: POSLE RATA**  
Dok kameni još stoje

Ajelet Nelson  
7. razred

Dok kameni još stoje  
i bršljan raste  
pokazujući da je života moglo biti.  
Stoje oni kao sećanje  
Na ono što nekada su bili Jevreji Evrope  
Ubijeni od strane nacista  
Zato što su nosili žutu zvezdu.  
Kakav je užasan bio svet  
U kojem je nestalo 6.000.000 srca.

44

„Ideja za ovu pesmu pala mi je na pamet u deliču sekunde. Gledala sam vesti i prikazali su slučaj jedne predrasude. Da li prema Jevrejima ili nekom drugom, potpuno je nebitno – uzrujala sam se. Pitala sam se o čemu ljudi razmišljaju dok to gledaju. Onda sam pomislila na one koji su preživeli Holokaust. Pitala sam se šta su oni mislili o tom incidentu?! Pošto škola Morija sada ima Centar za proučavanje Holokausta, mislim mnogo više o tragediji koja se dogodila“.

**Pitam vas**  
Tali Kac  
7. razred

Pitam sve vas decu  
O čemu razmišljate?  
Šta osećate?  
Koje jauke čujete u sećanjima?  
Možete li da izađete na ulicu i da se osećate sigurno,  
Ili ostajete u kući celog dana  
Nadajući se da niko neće otkriti  
Da si Jevrejini?  
Da li ti osećanje mržnje kuca na vrata  
Svaki put kada vidiš predrasudu u današnje vreme?  
Učiš li o prošlosti da bi sačuvala budućnost?  
Da li bi opet uzeo svoje detinjstvo  
Znajući da će se budućnost odigrati  
Onako kako nikada sanjao nisi?  
Da li bi se vratilo i nešto učinilo drukčije?

Da li odgovaranje na ova pitanja te tera na plač?  
Hoćeš li odgovoriti da bi me podučio?

45

„Ova pesma nije o Holokaustu“ kaže Šeron Delšad. „Ona je o smrti moje bake. Napisala sam je nakon što sam pročitala pesme o Holokaustu u našoj grupi za pisanje i tada shvatila da imam predstavu kako izgleda izgubiti nekog bliskog, iako sam izgubila samo jednu osobu“.

**Gubitak**  
Šeron Delšad  
7. razred

Nešto sam izgubila  
A ne znam čak ni kako.  
Svaki dan se pitam  
Kada ću te videti?  
Najzad, nakon pet dana  
Te tamne avgustovske noći  
Rekli su mi da si umrla.  
Moje more da ću uvek čuti kada bude prekasno  
Terajući mi suze na oči.  
Zašto si me ostavila?

Sa kim da razgovaram kada tebe nema?  
Uvek sam te pozdravljala, ali nikada  
Nisam rekla „zbogom“.

67

**DRUGI DEO: O RATU**

**Meni su zvona simbolična**  
Mark Sralovic  
8. razred

Meni su zvona simbolična:  
Pokazuju celom svetu  
da nacisti uspešni nisu.  
Ovde smo;  
Učimo Toru svakog dana.  
Probali su da nas ubiju,  
preživeli smo.  
Oni, super nacija, ubijeni su;  
Mi, slabi Jevreji, preživeli.  
Hitler je mrtav;  
Naši rabini i učitelji živi su.  
Zvona o preživljavanju govore,  
Ali pričaju i o smrti.  
Smrti generacije dece.  
Bili su mladi od mene  
kada su ubijani u gasnim komorama.  
Govore oni nama, u školi Morija,  
koji nastavljamo da učimo Toru.  
Zvona su i upozorenje  
da svet ne može da čuti.  
Kada ubijaju ljude  
Zvona moraju zvoniti jače i jasnije  
Iz protesta!

22

E  
D  
U  
K  
A  
C  
I  
J  
A  
O  
H  
O  
L  
O  
K  
A  
U  
S  
T  
U  
T  
R  
I  
G  
E  
N  
E  
R  
A  
C  
I  
J  
E  
G  
O  
V  
O  
R  
E





УПОТРАЗИ ЗА УЧОНИШТЕМ  
Јеврејски Јевреји у Београду од окупације 1941-45.

NACHBARN, DIE ES  
THE TALE OF OUR ENEMY

ANATERSKI I OKUPIRANI FILM  
STRADANJE JEVIKA U OKUPIRANOM  
BEOGRADU 1941-1944  
THE EXECUTION OF BELGRADE JEWS IN  
OCCUPIED BELGRADE DURING THE WWII

Neuspelo bekstvo  
Izvestni otkadivo - transporte  
na putu za Patotsku 1939-42.  
Gabrielle Anderl / Walter Manoschek  
professor Simon Wasserthal

Bibliografska "NAŠE DELO"  
Dr Dragutin S. Stevanović  
SURA GROBNICA  
"BEOGRADSKA GROBNICA" 1942-44  
Sveće OSLOBOĐENJE  
London

SAJMIŠTE  
ISTORIJA JEDNOG LOGORA  
Zlinski Vojnović  
AVRAMOVA DECA

Milan KOLJANIN  
NEMAČKI LOGOR  
NA BEOGRADSKOM SAJMIŠTU  
1941-1944

DAVID ALBAHARI  
GEC I MAJER  
KONTROLNI  
PUNKTI

Aleksandar Veljić  
RACIJA  
Zaboravljen  
GENOCID

Prof. dr Lajčo Kljajin  
GENOCID I KAZNA  
(1941 - 1945)  
1991.

Mesta stradanja i  
antifašističke borbe  
u Beogradu  
1941-44.  
Priručnik za čitanje grada  
urednik: Rana Rade / Miroslav Pitić

Naslovni list  
NESTALI U DOBROSTU - ZEMIN  
Naslovni list preta priča

Aleksandar Veljić  
ISTINA  
o Novosadskoj raciji

Cadik I. Danon Braco  
SASEČENO STABLO  
DANONOVIH  
Svedok holokausta  
Sećanje na Jasenovac

IZRAELSKO -  
SRPSKA NAUČNA  
RAZMENA U  
PROUČAVANJU  
HOLOKAUSTA  
ISRAELI - SERBIAN  
ACADEMIC  
EXCHANGE IN  
HOLOCAUST  
RESEARCH

TRI GENERACIJE GOVORE

Prva međunarodna konferencija  
HOLOKAUST NAĐ SRBIMA, JEVIKAMA  
I ROMIMA U DRUGOM SVETSKOM RATU  
ZBORNIK RADOVA  
PROCEEDINGS

EICHMANN U JERUSALIMU  
Hanna Arent

Sandra Holcova  
Miroslav Pitić  
ŠAJOM  
IZ PIROTA  
2015.

PRIMO LEVI  
ZAR JE TO ČOVEK

ЗЛОЧИНИ  
ПРОТИВ  
ЈЕВРЕЈА

НАРОДНИ МУЗЕЈ - НИШ  
JEVIKI  
ZATOCENICI  
LOGORA  
CRVENI KRST

HOLOKAUST  
I NJEGOVO ZNAČENJE  
Israel Gutman - Hans Schöffer

SECANJA  
JEVIKA  
NA  
LOGOR  
JASENOVAC

STRAĐANJE U  
PANČEVU I JASUVU  
ZA VREME PRVOG SVETSKOG RATA

Vladimir Todorović  
POSLEDNJA STANICA AUŠVIC

Dnevnik  
Ane Frank

HITLER I HOLOKAUST  
ROBERT S. VISTRICH

ЗЛОЧИНИ  
ПРОТИВ  
ЈЕВРЕЈА

GORAN BABIĆ  
PAOR  
S JAKOŠTOM

JEVIKI  
ZATOCENICI  
LOGORA  
CRVENI KRST

Erih Koš  
NOVOSADSKI POKOLJ

MI SMO  
PREŽIVELI...  
JEVIKI HOLOKAUSTU

PRIMO LEVI  
PERIODNI SISTEM

Поменик  
Remembrance Book

DANI  
STRADANJA  
DANI  
NADANJA

THE JEWRY  
IN THE BELGRADE  
CONCENTRATION CAMP  
1941-1945

НИШ (1941-1944)  
ЖРТВЕ ЛАГЕРА НИШ  
(1941-1944)

NOVOSADSKI POKOLJ

TAKO JE TO BILO  
u Nezavisnoj  
Državi Hrvatskoj  
ZEV MILO

ANTISEMITIZAM  
NAJDUŽA MRŽNJA

SVE JE  
PO ZAKONU

Ловац на  
нацисте

JASA ALMULI  
JEVIKI I SRBI  
U JASENOVCU

PANČEVAČKI I JUŽNOBANATSKI  
JEVIKI U HOLOKAUSTU  
JEWRY FROM PANČEVO AND  
SOUTH BANAT IN THE HOLOCAUST

Млади  
krematorijum

STRAĐANJE SRPSKIH  
JEVIKA U HOLOKAUSTU

SEMINAR O  
HOLOKAUSTU  
ZBORNIK RADOVA

Сиправање и списавање  
српских Јевреја  
ТАКА КИТО

Jevrejke govore

SVE JE  
PO ZAKONU

HEDEK DRINGL  
HIMLEROV  
VELIKI PLAN

Датско Трбојенџ  
Антропологија  
американизације Холокауста

Последње одређице  
Аушвиц  
Final Destination Auschwitz

Млади  
krematorijum

Јаса Алмули  
Живи мртви  
Bogdan Bogdanović

Dr. Milan Bolajić  
JASENOVAC - THE FIRST SERBIAN HOLOCAUST  
(THE ROLE OF THE VATICAN)  
IN NAZI-USTASHA CROATIA (1941-1945)

СВОДАНСТВА  
МДРЕЈА ДЈАК

STRAĐANJE JEVIKA U SRBIJI  
U VREMENE HOLOKAUSTA

POTONULI  
I SPASENI

1941.  
Godina koja se vraća  
HIMLEROV  
VELIKI PLAN

Холокауст у Србији

THE SPIRIT OF HUMAN FISH  
Museum of the Holocaust

Јаса Алмули  
ОСТАЛИ СУ  
ЖИВИ

Др Рајко Бурић, Мир Анђелић  
ИСТОРИЈА  
ХОЛОКАУСТА  
РОМА

GENOCIDE  
REVEALED  
ALEKSANDAR VELJIĆ

STRAĐANJE JEVIKA U  
OKUPIRANOM BEOGRADU  
1941-1944

JEVIKI U JUGOSLAVIJE  
1941-1945.  
ZIVJE BEOGRADA I USKOLNIKI  
BEOGRADSKOG LOGORA

1941.  
Godina koja se vraća

HITLEROVI  
DOBROVOLJNI  
DŽELATI  
HOLOKAUST

Aleksandar Veljić  
SLUČAJ  
KEPIRO

Dane B. Laitvica  
HRVATSKI GENOCID  
NAD SRPSKIM I JEVIKSKIM NARODOM  
U KONCENTRACIONOM LOGORU  
GOSPIĆ (1941-1945,  
A SRBIMA I 1991-...?)

Bruno Betelhajm  
Viktor Frankl  
Ubijanje  
duše

ПРИРУЧНИК ЗА УЧЕЊЕ О  
ХОЛОКАУСТУ

Београдска Јевреја - Живот и Холокауст

HISTORIOGRAPHY OF THE HOLOCAUST  
IN YUGOSLAVIA  
Jovan Čulić

ADOLF BURGER  
ĐAVOLJA  
RADIONICA  
NAJVEĆI PODUHVAJ FALSIKOVANJA  
NOVCA U ISTORIJI

DANIEL  
JONAS  
GOLDBACHEN